1950-1960 DÖNEMİNDE SANAYİLEŞME*

Türkiye'de 1930-1939 arasında korumacı ve devletçi bir ekonomik model başarıyla uygulanmış ve devlet yatırımları yoluyla azımsanmayacak bir sanayi temeli oluşturulmuştur. İkinci Dünya Savaşı bu sanayileşme atılımını ciddi bir kesintiye uğratmış, savaş sonrasında ise ekonomik modelde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Savaş sonrasındaki gelişmeleri, Boratav'ı izleyerek, iki döneme ayırabiliriz.[1]

1946-1953 yılları arasını kapsayan ilk dönemin temel özelliği, 1930'ların, "kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapı"nın yerleşmesidir.[2] 1954-1960 döneminde ise, bir önceki dönemde uygulanan ekonomik modelin tıkanması nedeniyle liberal dış ticaret politikalarının terkedilmesi ve sınırlı bir ithalat ikamesine dayalı sanayileşme politikasının izlendiği bir yeniden uyum süreci yaşanmıştır.

Boratav'ın "dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme denemesi" olarak adlandırdığı 1946-1953 dönemi uygulamalarının başlıca içsel nedeni, ticaret burjuvazisi ile piyasaya yönelik büyük toprak unsurlarının savaş yıllarında aşırı zenginleşmesi ve güçlenmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni sınıfsal dengelerdir. Savaş sonrasında ABD'nin kapitalist dünyanın yeni ve tartışmasız lideri olarak ortaya çıkması ve ABD kaynaklı sermayenin dünya ekonomisindeki genişlemenin başlıca aracı haline gelmesi ise en önemli dışsal etkeni oluşturuyordu.[3]

Korumacı ve devletçi iktisat politikalarında savaş sonrasında ortaya çıkan köklü değişikliklerin, özellikle de devletçiliğin yeniden yorumunun ilk belirtileri 1946'da kurulan Peker Hükümeti'nin programında görülmekteydi. Programda, özel teşebbüs ve sermayeden yararlanma, onların çalışmalarına ve gelişmelerine yardımcı olma; devlet işletmelerinin özel işletmelerin yapabileceği işleri yapmaması ve buna aykırı durumların giderilmesi gibi ilkelere yer veriliyordu.[4]

Dış yardım arayışlarını kolaylaştırmak amacıyla hazırlatılan ama uygulamaya konmayan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, tarım ve altyapı yatırımlarına tanıdığı önceliğin yanı sıra, finansmanın yüzde 50'sine yakın bölümünü dış kaynaklardan sağlama amacına da yer veriyordu.[5] Kalkınma Planı'nın

---

* *75 Yılda Çarklardan Chip'lere*, O. Baydar (Ed.), İstanbul 1999, s. 147-166.
1 Boratav, K., "iktisat Tarihi, 1908-1980," *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
2 Boratav, *age.,* s. 311.
3 Boratav, *age.,* s. 312.
4 Fişek, K., *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve işçi Sınıfı,* 1969, s. 83.
5 Günçe, E., "Early Planning Experiences in Turkey," *Planning in Turkey,* (der.) S. ilkin ve E. inanç, 1967, s. 24.

dayandığı temel düşüncelerden biri de,

"... Yurdumuzda hususi teşebbüslerin faaliyet göstermek istedikleri veya isteyecekleri sahalarda tam bir serbesti ve emniyet içinde inkişaf etmelerini sağlamak ve fertler tarafından başarılabilecek her türlü iktisadi faaliyetlerin hususi müteşebbisler ve sermayelere hasredilmesi prensibidir.

Bu düşünüş tarzına uygun olarak, maden kömürü ve büyük linyit havzaları ile büyük elektrik santrallerinin ve demir-çelik fabrikalarının, demiryollarının tamamen ve denizyollarının da kısmen devlet eliyle kurulması ve işletilmesi bir devlet vazifesi olarak kabul edilmek suretiyle devletin iktisadi sahadaki faaliyetlerinin hudut ve şumulü sarih olarak tesbit edilmiş, bu mevzular dışında kalan her türlü faaliyetlerin hususi teşebbüs tarafından vücuda getirilmesi ve yürütülmesi ve bu sahalara dahil olup da halen devlet elinde bulunan ve ilerde tesis edilecek olan işletmelerin de zamanla hususi sermayelere devredilmesi prensibi vazolunmuştur."[6]

Ekonomideki yeni yöneliş, sermaye çevrelerinin ekonomik taleplerinin pek çoğunun benimsendiği ve devletçiliğin esas olarak özel girişimciliğe yardım etmeye dönük bir ilke olarak yeni baştan yorumlandığı 1947 CHP Kurultayı'nda daha bir açıklık kazandı.[7] Kurultay'da kabul edilen CHP Programı'nda, özel sermayenin devlet koruyuculuğu ve yardımından yararlanacağı söyleniyor;[8] 1949'da kurulan Günaltay Hükümeti'nin programında ise, hükümetin başlıca ilkesinin, özel girişimleri özendirmek ve kolaylaştırmak olacağı belirtiliyordu.[9]

1946'da kurularak 1950'de iktidara gelen ve ticaret ve sanayi burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin, kendi sınıfsal çıkarları açısından daha liberal, daha az müdahaleci yönetim isteklerini temsil eden Demokrat Parti'nin[10] programında, ekonomik yaşamda özel girişim ve sermayenin esas olduğu ilkesi yer alıyordu. Devlet girişimciliği ise,

"a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kâr görmediği için girişemeyeceği, fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayii ve büyük enerji santrallarını kurmak; bugün olduğu gibi, demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve

b) Milletin, gelecek nesillere de şamil, daimî menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak..."[11] ile sınırlanıyordu. Program ayrıca, yukarıdaki nitelikleri taşımayan devlet işletmelerinin 'elverişli koşullarla' özel girişimlere devrini ve devlet girişimciliğinin özel girişimlere engel olmamasını öngörmekteydi.[12]

---

6 Tekeli, i. ve S. ilkin, (der.), *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye iktisadi Kalkınma Planı,* 1974, s. 51.
7 Boratav, *age.,* s. 314.
8 Küçük, Y., Planlama, Kalkınma ve Türkiye, 1975, s. 254.
9 Fişek, *age.,* s. 83.
10 Boran, B., *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası*, Ankara, 1975, s. 89.
11 Aktaran: Tayanç, T., *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl,* 1973, s. 128.
12 Tayanç, *age.,* s. 128-129.

Özel kesimin görüşlerini belirlediği, isteklerini dile getirdiği ve İstanbul Tüccar Derneği'nin girişimiyle 1948'de İstanbul'da toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde, devlet girişimciliğinin amacı, özel girişime altyapıyı kurmak ve gereksinim duyulan alanlarda koruma sağlamak biçiminde tanımlanıyor;[13] ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekecek önlem ve kararların alınması isteniyordu. Bu talepler ile CHP ve DP programları arasında büyük benzerlik vardı.

1950 sonrasındaki gelişmelerin yönünü ve niteliğini belirlemede etkili olan bir diğer belge, 1950 öncesinde hazırlanıp 1951'de yayımlanan Dünya Bankası (IBRD) Raporu'dur.[14] "Barker Raporu" diye de bilinen bu rapora göre, devlet yatırımları, özel girişimin özendirilmesi için gerekli olan ve özel girişimcilerin gitmeyecekleri, ulaşım, haberleşme, enerji gibi alanlarda yoğunlaştırılmalıdır.[15] Sanayinin özel yatırımların ana genişleme alanı olarak görüldüğü raporda, bu alandaki kamu yatırımlarının süratle azaltılması da öngörülmekteydi.[16] Raporda yer alan kalkınma programından beklenen sonuçlar arasında, özel kesimin gelişmesi için daha elverişli bir ortamın yaratılması da sayılıyordu.[17] Yabancı sermaye konusundaki görüş ve öneriler de çok açık bir biçimde ortaya konmuştu. Yabancı sermayenin ülkeye yalnız döviz değil, aynı zamanda, Türkiye'nin gereksindiği ileri teknolojiyi ve yönetim bilgisini de getireceği söyleniyor ve Türkiye'nin aşırı milliyetçi uygulamalar döneminin zararlı sonuçlarını gidermesi gerektiği ekleniyordu.[18]

1950'de Sanayinin Görünümü[19]

Yalnız 1950 ve 1963 yılları için Devlet İstatistik Enstitüsü sanayi sayımı verileri bulunmaktadır. Bu yıllar için yalnız "büyük" işyerlerini kapsayan sanayi anketleri verileri de bulunduğundan, ele alınan dönemin 1950-1960 arasını kapsamasına karşın, karşılaştırmalarda zorunlu olarak 1950 ve 1963 yılları temel alınmıştır.

Sayısal olarak bütün işyerlerinin binde 1,25'ini oluşturan 103 kamu işletmesinin çıktı içindeki payının yüzde 36,6; katma değer içindeki payının yüzde 45,6 olması ve bu işletmelerin ücretlilerin yüzde 33'ünü çalıştırıp, toplam ücretlerin yüzde 50'sini ödemesi (Tablo 1), 1930 sonrasındaki devletçi uygulamaların bir sonucudur. Öte yandan, özel kesimin imalat sanayisi içinde hiç de küçümsenmeyecek bir paya sahip olması da, devletçiliğin özel sermaye birikimini özendirme ve desteklemede oynadığı rolün bir göstergesi olarak alınabilir. Toplam 82.331 işyerinden yalnız 2.618'inin (yüzde 3,2) "büyük" diye nitelenen işyerleri olması, imalat sanayisinin temelde "küçük" işletmelerden oluştuğunu göstermektedir. Ama, "küçük" işletmelerin ücretliler, çıktı ve katma değer içindeki payının (özel kesim için), sırasıyla,

---

13 Tayanç, *age.,* s. 120.
14 IBRD, *The Economy of Turkey: An Analysis and Recommendations for a Development Program*, 1951.
15 IBRD, *age.,* s. xxiii.
16 IBRD, *age.,* s. 270.
17 IBRD, *age.,* s. xxxii.
18 IBRD, *age.,* s. 245.
19 Bu çalışmada sanayi dar anlamda tanımlanmış ve esas olarak "imalat sanayisi"ndeki gelişmeler ele alınmıştır. Madencilik ve taş ocakçılığı ile elektrik, gaz ve su üretiminin kapsam dışı bırakılmasının temel nedeni, bu dönemde imalat sanayisinin sanayi üretimi içindeki payının yüzde 82 dolayında olmasıdır. Kuşkusuz, konunun böyle sınırlandırılmış olması, kapsam dışı bırakılan alanların önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir.

yüzde 43,9; yüzde 33,4 ve yüzde 40,1 olması, "büyük" ve "küçük" işletmelerin özel kesim içindeki gerçek yerlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, "ücretsiz çalışanların yüzde 97,5'inin "küçük" işletmelerde bulunması, bunların cüce aile işletmeleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. İmalat Sanayisinde Kamu ve Özel Kesimin Durumu-1950 Sanayi Sayımı (*)

	Mutlak Değer			%	
	Toplam	**Kamu**	**Özel**	**Kamu**	**Özel**
İşyeri sayısı	82.331	103	82.228	0,1	99,9
Ücretsiz çalışanlar	104.840		104.840	-	100
Ücretli çalışanlar	230.736	76.033	164.703	33	67
Bir yıllık ücret tutarı (Bin TL)	279.445	139.916	139.529	50	50
İmalat değeri (Çıktı) (Bin TL)	2.543.818	929.812	1.614.006	36,6	63,4
Katma değer (Bin TL)	938.196	428.024	510.172	45,6	54,4

1950 Sanayi Anketi (**)

	Mutlak Değer			%		Büyük İşletme Oranı		
	Toplam	**Kamu**	**Özel**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**
İşyeri Sayısı	2.618	103	2.515	3,9	96,1	3,2	100	3,1
Ücretsiz Çalışanlar	2.595	-	2.595	100	100	2,5	-	2,5
Ücretli Çalışanlar	162.859	76.033	86.626	46,6	53,4	70,6	100	56,1
Bir Yıllık Ücret Tutarı (Bin TL)	235.660	139.916	95.744	59,3	40,7	84,3	100	68,6
İmalat Değeri (Çıktı) (Bin TL)	2.004.025	929.812	1.074.213	46,4	53,6	78,8	100	66,6
Katma Değer (Bin TL)	733.741	428.024	305.717	58,3	41,7	78,2	100	59,9

Kaynak: DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1974, s. 237, Tablo 221.

* Sayım sonuçları bütün il ve ilçelerle, nüfusu 2.000'den fazla olan bucak merkezlerinde ve köylerde bulunan sanayi işyerlerine aittir. Nüfusları 501-2.000 olan merkezler ve köylerdeki sanayi işyerleri hakkında tam sayım yapılmayıp, örnekleme usulü uygulanmıştır.
** 1950 yılı sanayi anketinde 10 ve daha fazla beygir güçlük çevirici güç kullanan veya motor gücü ne olursa olsun 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri "büyük" olarak nitelenip, anket kapsamına alınmıştır. 1963 anketinde ise "büyüklük" ölçüsü olarak 10 ve daha fazla kişi (iş sahibi ve ortaklar ile ücretsiz çalışan aile fertleri dahil) alınmıştır. Tablo 1 ile Korum (1975)'ten alınan Tablo 3 arasındaki farklılıklar, 1950 ile 1963'ü karşılaştırmak için, değişen büyüklük ölçütüne ilişkin düzeltmeleri yapılmış olmasındandır.

Özel kesim kuruluşlarının küçüklüğü, kamu-özel karşılaştırmasında daha belirgin biçimde ortaya çıkıyor. Örneğin, kamu kesiminde işyeri başına çalışan sayısı, çıktı ve katma değer sırasıyla 738 kişi, 9 milyon TL ve 4 milyon TL iken, özel kesimde 3 kişi, 20 bin TL ve 6 bin TL'dir. Yalnız "büyük" özel işletmeler alındığında, bu rakamlar sırasıyla 36 kişi, 427 bin TL ve 122 bin TL düzeyindedir. Bu durum hem kamu ve özel kesim işletmeleri arasındaki büyüklük farklılıklarını hem de özel kesim içindeki farklılaşmayı ortaya koymaktadır.

Bu farklılıklar verimlilik ve ücretlere ilişkin verilerde de görülmektedir. Kamu kesiminde verimlilik (katma değer/çalışan sayısı) tüm özel işletmelere oranla yüzde 190, "büyük" özel işletmelere oranla yüzde 65 daha yüksektir. Öte yandan, kamu kesiminde ücret düzeyi tüm özel işletmelere oranla yüzde 103, "büyük" özel işletmelere oranla da yüzde 67 daha yüksektir. "Küçük" ve "büyük" özel işletmeler arasındaki verimlilik farkı, bunlar arasındaki ölçek farklılıkları kadar, teknolojik farklılıkların da bir göstergesi ve sonucudur. Sermaye birikim sürecinin en önemli özelliklerinden biri olan sermayenin

yoğunlaşması ve merkezileşmesi olgularının sözü edilen bu farklılıklardan kaynaklanması, daha sonraki dönemlerde sanayide görülen gelişmelere ışık tutmaktadır.

Tablo 2. 1950 Sanayi Sayımı ve Anketine Göre İmalat Sanayisinin Yapısı (% Olarak)

	İşyerleri		**İstihdam**		**Katma değer**	
	Sayım	**Anket**	**Sayım**	**Anket**	**Sayım**	**Anket**
Tüketim malları	56,8	58,5	65,8	67,3	68,2	73,0
Aramalları	19,0	34,3	20,6	20,6	21,6	19,1
Yatırım malları	24,2	7,2	13,6	12,1	10,2	7,9
İmalat sanayisi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1974, s. 235; DİE, Türkiye'de Ekonomik ve Toplumsal Gelişmenin 50 Yılı, 1973, s. 176-207.

Tablo 3. Büyük İmalat Sanayisi (1950-1963)

	İşyeri sayısı				**İstihdam**				**Ücretler (Milyon TL)**			
	1950		**1963**		**1950**		**1963**		**1950**		**1963**	
		%		**%**		**%**		**%**		**%**		**%**
Tüketim malları	1.004	100,0	1.734	100,0	97.160	100,0	191.186	100,0	126	100,0	1.048	100,0
Kamu	47	4,7	132	7,6	46.079	47,4	79.389	41,5	75	59,5	519	49,5
Özel	957	95,3	1.602	92,4	51.081	52,6	111.797	58,5	51	40,5	529	50,5
Aramalları	717	100,0	791	100,0	30.979	100,0	76.835	100,0	52	100,0	631	100,0
Kamu	30	4,2	72	9,1	12.938	41,8	35.163	45,8	28	53,8	330	52,3
Özel	687	95,8	719	90,9	18.041	58,2	41.672	54,2	24	46,2	301	47,7
Yatırım malları	184	100,0	482	100,0	19.820	100,0	51.781	100,0	41	100,0	396	100,0
Kamu	26	14,1	33	6,8	17.018	85,9	25.881	50,0	37	90,2	211	53,3
Özel	158	85,9	449	93,2	2.802	14,1	25.900	50,0	4	9,8	185	46,7
İmalat sanayisi	1.905	100,0	3.007	100,0	147.959	100,0	319.802	100,0	219	100,0	2.075	100,0
Kamu	103	5,4	237	7,9	76.035	51,4	140.433	43,9	140	63,9	1.060	51,1
Özel	1.802	94,6	2.770	92,1	71.924	48,6	179.369	56,1	7.979	36,1	1.015	48,9

	Katma değer (Milyon TL)				**İmalat değeri (Çıktı) (Milyon TL)**			
	1950		**1963**		**1950**		**1963**	
		%		**%**		**%**		**%**
Tüketim malları	502	100,0	3.421	100,0	1.401	100,0	11.658	100,0
Kamu	336	66,9	1.782	52,1	730	52,1	4.513	38,7
Özel	166	33,1	1.639	47,9	671	47,9	7.145	61,3
Aramalları	128	100,0	2.197	100,0	331	100,0	5.363	100,0
Kamu	46	35,9	1.302	59,3	120	36,3	3.267	60,9
Özel	82	64,1	895	40,7	211	63,7	2.096	39,1
Yatırım malları	60	100,0	1.018	100,0	110	100,0	2.614	100,0
Kamu	47	78,3	411	40,4	81	73,6	888	34,0
Özel	13	21,7	607	59,6	29	26,4	1.726	66,0
İmalat sanayisi	690	100,0	6.636	100,0	1.842	100,0	19.635	100,0
Kamu	429	62,2	3.495	52,7	931	50,5	8.668	44,1
Özel	261	37,8	3.141	47,3	911	49,5	10.967	55,9

Kaynak: U. Korum, "The Structure and Interdependence of the Public and Private Sectors in the Turkish Manufacturing Industry", (teksir), 1975, s. 9-13, Tablo 2-6.

Hem sayım hem de anket sonuçları, imalat sanayisinde tüketim malları üretiminin egemen olduğunu

göstermektedir (Tablo 2 ve 3). Tüketim malları üretiminin bu baskın niteliği, yalnız "büyük" işletmeler ele alındığında daha da belirgindir.

Tablo 4. Kamu ve Özel İşletmelerin, İstihdam, Verimlilik, Ücret Açılarından Karşılaştırılması

	İstihdam/İşyeri Sayısı		Verimlilik (Katma Değer/ İstihdam) (TL)		Ücret Düzeyi (Yıllık Ücret/ İstihdam)		Ücretler/ Katma Değer (%)	
	1950	**1963**	**1950**	**1963**	**1950**	**1963**	**1950**	**1963**
Tüketim Malları	97	110	5.167	17.894	1.297	5.482	25,1	30,6
Kamu	980	601	7.292	22.446	1.629	6.537	22,3	29,1
Özel	53	70	3.250	14.661	998	4.732	30,7	32,3
Aramalları	43	97	4.132	28.594	1.679	8.212	40,6	28,7
Kamu	431	488	3.555	37.028	2.164	9.385	60,9	25,3
Özel	26	58	4.545	21.477	1.330	7.223	29,3	33,6
Yatırım Malları	108	107	3.027	19.660	2.069	7.648	68,3	38,9
Kamu	655	784	2.762	15.880	2.174	8.153	78,7	51,3
Özel	18	58	4.640	23.436	1.428	7.143	30,8	30,5
İmalat Sanayisi	78	106	4.663	20.750	1.480	6.488	31,7	31,3
Kamu	738	593	5.642	24.887	1.841	7.548	32,6	30,3
Özel	40	65	3.629	17.511	1.098	5.659	30,3	32,3

Kaynak: Tablo 3'teki bilgilere dayanarak hesaplanmıştır.

"Büyük" işletmeleri kapsayan 1950 sanayi anketi verileri incelendiğinde ilginç bir durum görülmektedir. Kamu işletmeleri ile özel işletmeler arasında, kamu kesimi lehine önemli ölçek farklılıkları bulunmakla birlikte, ara ve yatırım malları üreten kesimlerde verimlilik özel kuruluşlarda daha yüksektir (Tablo 4). Bu durum, bu alanlardaki kamu kuruluşlarının istihdam hacminin özellikle siyasal nedenlerle şişirilmiş olmasından kaynaklanabilir. Bu takdirde tüketim malları üretimindeki durumu açıklamak zorlaşacaktır. Daha önemli ve gerçekçi bir neden, ara ve yatırım malları üreten kamu kuruluşlarının özel kesimin yatırımlarında ve üretiminde kullanacağı üretim araçlarını üretmekte olmasıyla ilintilidir. Bu kesimlerdeki ürün fiyatlarının özel sektöre ucuz girdi sağlama kaygısıyla düşük tutulması ve bu nedenle, parasal olarak ölçülen verimliliğin özel kesime oranla daha düşük çıkması olasılığı daha yüksektir.

Özetleyecek olursak, 1950'deki imalat sanayisi bir yandan 1930'larda izlenen devletçi politikaların, diğer yandan özel kesimi özendirici ve destekleyici uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkan bir yapı sergilemektedir. Temelde tüketim malları üretiminin baskın olduğu imalat sanayisinde, gerek kamu kesimi ile özel kesim arasında, gerek özel kesimin kendi içinde ciddi ölçek ve buna bağlı olarak, teknoloji ve verimlilik farklılıkları bulunmaktadır. "Küçük" işletmelerin özel işletmelerin yaklaşık yüzde 97'sini oluşturması ve özel kesim katma değeri içinde yüzde 40 gibi önemli bir paya sahip olması, özel imalat sanayisindeki geri teknoloji ve düşük verimliliğin başlıca nedenidir.

1950-1960 Dönemindeki Ekonomik Gelişmeler

Yukarıda belirtildiği gibi, 1950-1960 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının kökeni 1950 öncesine dayanmaktadır. Bu nedenle, aşağıda çoğunlukla 1946-1960 dönemindeki gelişmeler ele alınacaktır.

Büyüme

Dönemin 1946-1953 arasını kapsayan ilk bölümünde esas olarak tarıma dayalı, hızlı bir büyüme süreci yaşandı; milli gelirdeki yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 11 dolayında gerçekleşti. Tarımın yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 13'e ulaşırken, sanayininki yüzde 9 dolayında kaldı. Bu farklılığın sonucu olarak tarımın milli hasıla içindeki payı 1945-1946'da yüzde 43,6'dan 1952-1953'te yüzde 44,7'ye yükselirken, sanayininki yüzde 15,2'den yüzde 13,4'e düştü.[20]

1954 sonrasında, dış ticaretteki sıkıntılar nedeniyle milli gelirdeki yıllık ortalama artış yüzde 3,7'ye düştü. Sanayi kesimi (yıllık ortalama yüzde 4,3) tarımdan (yüzde 1,8) daha hızlı büyüdü ve sanayinin milli hasıla içindeki payı yüzde 18'e yaklaştı.[21]

Sermaye Birikimi

Yatırım oranı (yatırımlar/GSMH) sermaye birikiminin göstergesi olarak alınabilir. 1920-1929 arasında yüzde 9,1; 1930-1939 arasında yüzde 10,1 ve 1940-1949 arasında yüzde 8,9 olan bu oranın 1950-1959 arasında yüzde 13,8'e yükselmesi, sermaye birikimindeki hızlanmayı göstermektedir. Bu olgunun bir başka göstergesi, 1950-1960 döneminde sabit sermaye stokunun yılda ortalama yüzde 8,1'lik bir hızla artmış olmasıdır.[22] 1946-1960 dönemi bir bütün olarak ele alındığında, sermaye birikiminin özellikle dönemin ikinci yarısında hızlandığı, yatırım oranının yüzde 10,5'ten yüzde 14,1'e yükseldiği görülmektedir. Bunun bir nedeni, dönemin ikinci yarısında ödemeler dengesi güçlüklerinin yol açtığı ithalat kısıtlamaları nedeniyle ithal ikamesine yönelik yatırımların hız kazanmasıdır. Ancak, sermaye birikiminin dış açıklarla finanse edilen bölümü yüzde 18'den yüzde 10'a düşmüştür.[23] Devletin dönem boyunca izlediği, özellikle altyapı yatırımları yoluyla özel sektörün gelişmesini özendirme ve destekleme politikası büyük çaplı kamu yatırımlarını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, kamu kesiminin yatırımlar içindeki payı düşüş değil, artış göstermiş, 1950'de yüzde 38,7 iken 1960'da yüzde 45,5'e yükselmiştir.[24] Özellikle dönemin ikinci yarısında kamu yatırımlarının payındaki artışın bir nedeni de, ödemeler dengesi güçlüklerinin yol açtığı ithalat kısıtlamaları ve enflasyonist gelişmeler sonucunda, özel yatırımların yavaşlaması, spekülatif alanlara kaymasıdır. Örneğin, 1950-1954 arasında özel yatırımların yüzde 59,4'ü konuta gittiği halde, dönemin ikinci yarısında bu oran yüzde 66'ya yükselmiştir.

---

[20] Boratav, *age.,* s. 316.
[21] Boratav, age., s. 322-323.
[22] Bulutay, T., "Türkiye'nin 1923-1972 Dönemindeki iktisadi Büyümesi Üzerine Düşünceler," *Maliye Enstitüsü Konferansları* (İİF), 23. Seri (1973), 1975, s. 173.
[23] Boratav, *age.*
[24] TOBB, *Türkiye'de Özel Sektör ve Kalkınma,* 1966.

Dış Ticaret

İkinci Dünya Savaşı sonrasının "dünya ekonomisi ile piyasa ilişkilerine, göreli serbest ticarete ve açık ekonomi koşullarına dayalı eklemlenme eğilimi"nin[25] en çarpıcı etkileri dış ticaret alanında görüldü. 1946'daki devalüasyonla başlayan dış ticareti serbestleştirme süreci 1950'deki ithalat rejimiyle hız kazandı ve 1950-1953 döneminde ithalattaki miktar sınırlamaları (kotalar) büyük ölçüde kaldırılarak, korumacılığın yalnız gümrük tarifeleriyle sağlandığı bir dış ticaret politikası izlendi.[26] Bu politikanın sonucu olarak ithalat büyük sıçrama gösterdi. Büyük ölçüde tarıma dayalı olan ihracat ise, Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürün fiyatlarında görülen artışa karşın, durağan kaldı. 1946-1953 döneminde toplam 500 milyon dolara ulaşan dış ticaret açığı ABD yardımları ve dış kredilerle kapatıldı.[27]

1953 sonrasında ihraç mallarına talepteki düşme giderek büyüyen ve süreklilik kazanan dış ticaret açıklarına yol açtı. Bu duruma dış yardım ve kredi sağlamakta karşılaşılan güçlükler de eklendiğinde, sorunun devletin dış ticaret ve ödemeler üzerindeki denetimini artırması yoluyla çözümüne gidildi. Bir yandan kredili ithalat olanakları daraltılırken, diğer yandan kota ve katlı kur sistemleri ile, mallara göre farklılaştırılmış bir dış ticaret rejimi uygulamaya kondu. Kambiyo işlemleriyle ithalata getirilen denetimler yoluyla ithalatın kısıtlanması ve böylece dış ticaret açığının belli sınırlar içinde tutulması amaçlanıyordu.

Bu tür önlemler sayesinde 1953'te 550 milyon dolar olan ithalatın sürekli düşerek 1958'de 315 milyon dolara inmesi sağlandı. İhracat ise 300 milyon dolar dolayında kaldığı için, dış ticaret açığı azaldı, ihracatın ithalatı karşılama oranı yükseldi.[28]

Ama bir yanda özel sektörün,[29] öte yanda alacaklı ülkelerin baskıları sonucunda, hükümet 1958 yılı ortalarında Paris'te, alacaklı ülke ve kuruluşlarla masaya oturmak zorunda kaldı. Bu görüşmeler sonrasında ilan edilen 4 Ağustos Kararları'yla doların TL karşısında 2,2 kat değerlenmesi anlamına gelen bir fiili devalüasyon gerçekleştirildi. Ayrıca, dış ticaret üzerindeki denetimlerin aşamalı bir biçimde azaltılması yoluna gidildi. Bu önlemler karşılığında, alacaklı ülke ve kuruluşlar Türkiye'nin 600 milyon dolarlık borcunun ertelenmesini kabul ettiler ve 359 milyon dolarlık yeni kredi taahhüdünde bulundular.[30]

Dış ticaret güçlüklerinin zorlaması sonucunda 1953 sonrasında benimsenen politikaların sanayileşmenin yönü ve niteliği üzerinde önemli etkileri oldu. 1950-1954 döneminde ithalatın yüzde 22,5'ini oluşturan tüketim mallarının 1958-1960 arasında yüzde 9,7'ye düştüğü görülüyor. Buna karşılık, aynı dönemler itibariyle, hammadde ve makine-teçhizatın payının yüzde 65,6'dan yüzde 81,5'e yükseldiğini

25 Boratav, *age.,* s. 315.
26 *Ibid.*
27 Boratav, *age.,* s. 316.
28 Boratav, *age.,* s. 322-323.
29 TOBB, *İktisadi Rapor,* 1958, s. 50-51.
30 Boratav, *age.,* s. 322.

görüyoruz.[31] Bu veriler ithalat kısıtlamasından en çok tüketim mallarının etkilendiğini göstermektedir. Kuşkusuz, ithalat güçlükleri ithal makine-teçhizat gerektiren yatırımlar ile ithal hammaddeye dayalı üretimi de olumsuz etkiledi. Bu gelişmeler bir yandan mal kıtlıklarına, kuyruklara ve karaborsaya yol açarken, diğer yandan bu tür malların yurtiçinde üretimini kârlı kıldı. Dolayısıyla bu alanlarda ithal ikameci bir sanayileşme süreci başladı. Çoğu zaman bu üretim, artık Türkiye'ye mal satma olanakları çok sınırlanmış yabancılar ile Türkiye'deki aracılarının, dolaylı ya da dolaysız işbirliğiyle kurulmuş işletmelerce gerçekleştirildi. Böylece yerli ve yabancı sermaye işbirliği ve bütünleşmesi hız kazandı.

Kota ve katlı kur sistemine dayalı yeni dış ticaret rejimi, yabancı firma ve pazarlarla yakın ilişkileri olan ithalatçıları ayrıcalıklı bir duruma sokarak, iç pazarda tekelci bir güce sahip olmaları ve yüksek kârlar elde etmeleri sonucunu doğurdu. Böylece, uygulanan dış ticaret rejimi özel sermaye birikimini hızlandırmanın yanı sıra ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşümünü de özendirmiş, hızlandırmış oldu.

Yabancı Sermaye

Mayıs 1947'de Türk Parasının Kıymetini Korama Kanunu uyarınca çıkarılan 13 sayılı kararname, Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin, sağladığı kârlarla birlikte, kısmen ya da bütünüyle yurtdışına transferine, belirli koşullar altında izin vermiş, ama yabancı sermaye çekmekte başarılı olmamıştı. Mayıs 1950'de ilk Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (No. 5583) çıkarıldı. Bu yasaya göre, Maliye Bakanlığı gelen yabancı sermayeye garanti tanıyor ve kâr transferini güvence altına alıyordu. Tek koşul, yatırımın sanayi, tarım, ulaşım, inşaat ya da turizm alanlarında olması ve üretim ile ihracat üzerinde olumlu bir etki yapmasıydı.

Daha önce sözü edilen Dünya Bankası raporunda bu yasa şöyle değerlendirilmekteydi: "... Her ne kadar bu yasa doğru yönde atılmış bir adım ise de, çok kapalı ve belirsizliklerle dolu olduğundan, yabancı sermaye üzerinde önemli uyarıcı bir etkisi olamaz. Hâlâ yürürlükte olan pek çok kısıtlamalar Türkiye'ye önemli miktarda yabancı sermaye gelmesini engellemektedir."[32]

1951 yılında bu eleştiriyi dikkate alan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu (No. 5821) kabul edildi. Yeni yasa Maliye Bakanlığı'na, getirilen sermayenin yüzde 10'unu aşmayacak biçimde, kâr transferini serbest bırakma yetkisi tanıyordu. Hatta, nakit sermayenin geldiği tarihten 3 yıl, ayni sermayenin ise 5 yıl sonra transferinde gene Maliye Bakanlığı yetkili kılınıyordu. Ayrıca, yabancı sermayeye yerli sermayeye tanınan bütün hak ve kolaylıklar tanınıyordu. Ne var ki, bu yasa da yabancı sermayeyi çekmede, yatırım alanlarını ve kâr transferlerini kısıtladığı için etkili olmadı.[33]

En sonunda 1954'te, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı. Yeni yasa eski kısıtlamaların hemen hepsini kaldırdı, kâr ve anapara transferine olanak sağladı. Yerli yatırımcıların

---

31 DİE, *Türkiye istatistik Yıllığı, 1973*, s. 336.
32 IBRD, *age.*, s. 245.
33 Tayanç, *age.*, s. 148.

sahip olduğu tüm hak ve kolaylıkları yabancılara da tanıyan yasa, yeniden yatırılan kârları da yasa kapsamına alıyordu.

Bu yasa yabancı sermaye gelişine olumlu etkide bulunmakla birlikte, 1951-1960 döneminde gelen yabancı sermayenin 103,9 milyon TL (37 milyon dolar) düzeyinde kaldığı görülüyor.[34] Bu dönemde yalnız özel "büyük" imalat sanayisinde 1,6 milyar TL yatırım yapıldığı dikkate alındığında, yabancı sermaye girişinin ne kadar düşük düzeyde kaldığı daha işi anlaşılabilir. Bunda, özellikle dönemin ikinci yarısındaki enflasyonist gelişmelerin ve ekonomik kararsızlığın önemli etkisi olmuştur. Nitekim, 1960'tan sonra yabancı sermaye girişlerinin hız kazandığı ve yalnız 1961 ve 1962 yıllarında 130,3 milyon TL tutarında yabancı sermaye geldiği görülmektedir.[35] Yabancı sermayenin gıda, kimya (ilaç), madeni eşya, taş-toprak ürünleri ve tarım makineleri gibi alanları yeğlemesi, "...ileri teknoloji, büyük sermaye ve teknik bilgi gerektiren alanlardan çok, kısa sürede kârlılığı yüksek ve yakın pazar için üretim yapmaya dönük alanlara," geldiğini gösterir.[36] Dünya Bankası raporunda yer alan önerilerden biri de, "özel sermayenin petrol arama faaliyetlerine izin verilmesi" idi.[37] 1954'te çıkarılan ve hazırlanmasında Amerikalıların önemli rol oynadığı Petrol Kanunu'yla, petrol ürünleri üretiminin artırılmasında özel girişimin desteklenmesine, özendirilmesine ilişkin hükümler getirilmesinin yanı sıra petrol alanı yabancı sermayeye açıldı. Bu yasa uyarınca, 1954-1960 döneminde Türkiye'ye, petrol arama ve arıtma alanında 1,5 milyar TL tutarında yabancı sermaye geldi. Öbür alanlarda olduğu gibi, burada da yabancı sermayenin en önemli bölümü (yüzde 70) ABD kaynaklıydı.[38] İmalat sanayisi ile petrol alanındaki yabancı sermaye yatırımları arasındaki büyük fark, yabancı sermayenin istek ve önceliklerine ışık tutmaktadır.

Fiyatlar

1950'lerin en belirgin özelliklerinden birisi, özellikle dönemin ikinci yarısında fiyatlarda görülen hızlı artıştır. Örneğin, 1950'de 100 olan tüketici fiyatları endeksi 1955'te 137'ye, 1960'da 260'a yükselmiştir.[39] Bu dönemdeki enflasyonun devletin sürekli olarak açık finansmana başvurmasından ve izlenen para-kredi politikasından kaynaklandığı söylenebilir. 1950'lerde özel girişimciliği özendirmek ve desteklemek amacıyla büyük ölçekli altyapı yatırımlarını üstlenen devletin bu yatırımları gerçekleştirecek yeterli gelir kaynaklarına sahip olmaması nedeniyle, devlet bütçesi gittikçe büyüyen açıklar verdi ve 1951'de 34 milyon TL olan açık 1956 da 837 milyona yükseldi.[40] 1956'da bütçe gelirleri toplamının 2,6 milyar TL olduğu dikkate alındığında, açığın boyutu daha iyi anlaşılabilir. 1959 yılında kalkınmayla ilgili bütçe yatırımlarının yüzde 79,4'ünün enerji, ulaşım ve iletişim alanlarına gitmesi,

34 Tuncer, B., *Türkiye'de Yabana Sermaye Sorunu,* 1968, s. 83.
35 TÜSİAD, *1975 ilkbaharında Türk Ekonomisi,* 1975, s. 137.
36 Tayanç, *age.,* s. 152.
37 IBRD, *age.,* s. 114, 271.
38 Hershlag, Z. Y,, *Turkey: The Challenge of Growth,* 1968, s. 348.
39 Zaim, S., *Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti,* 1974, s. 126-127.
40 Hershlag, *age.*, s. 336-337.

kamu giderlerindeki artışın temel nedenini ortaya koymaktadır.[41] Bunlara ek olarak, özel kesime ucuz girdi sağlama işlevini üstlenen kamu girişimlerinin gittikçe büyüyen açıkları ve tarımsal ürün destekleme politikasından kaynaklanan Toprak Mahsulleri Ofisi açıkları da kamu giderlerinin hızlı artışında rol oynamıştır. Gelirlerin geride kalmasının başlıca nedenleri ise, ekonominin en önemli sektörü olan tarımın vergi dışı kalması ve vergi gelirleri toplamının yüzde 64'ünün dolaylı vergilerden sağlanmasıydı. Kaldı ki, gelir vergisinin de yüzde 62-63'ü işçi ve memurlar taralından ödenmekteydi.[42] Büyüyen bütçe açıklarının finansmanında gittikçe artan ölçüde Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması, 1950'lerdeki enflasyonun başlıca nedenlerinden biridir. Bu dönemde özel kesimi finanse etmek için açılan krediler de büyük ölçüde artmış, 1950'de 1,1 milyar TL'den 1960'da 7,2 milyar TL'ye yükselmiştir. 1960'da özel sektör kredilerinin 2,4 milyar TL'lik bölümünü tarım kredileri, 3,9 milyar TL'lik bölümünü ise ticari krediler oluşturuyordu. 1950-1960 döneminde toplam para arzının yüzde 500 artmasına[43] karşılık, gerçek GSMH artışı yüzde 85 dolayında kalmıştır.

Bu etkenlerin yanı sıra, dönemin ikinci yarısında dış ticaret kısıtlamalarının doğurduğu darboğazlar da enflasyonu hızlandırmıştır. Hükümet, ithalat kısıtlamalarının doğurduğu mal kıtlıkları, kuyruklar ve karaborsayla mücadele için Milli Korunma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koyarak, fiyat ve piyasa kontrollerine başvurmuştur. 1958 yılındaki 4 Ağustos Kararları, bu uygulamaların kaldırılmasını, kamu işletmelerinin ürünlerine zam yapılmasını ve bütçe açıklarının azaltılmasını da kapsıyordu.

1963'te Sanayinin Görünümü

1950-1963 döneminde "küçük" işletmelerin toplam işletme sayısı içindeki payının artmasına karşılık, istihdam, çıktı, katma değer ve ücretler içinde "küçük”lerin payı düşmüştür. Öte yanda, kamu kuruluşlarının "büyük" işyeri sayısı içindeki payı artarken, "büyük" sanayi istihdamı, çıktısı, katma değeri ve ücretleri içindeki kamu kesimi payı gerilemiştir. Bu gelişmeler, özel kesimde önemli bir ölçek büyümesi ve farklılaşmasının olduğu ve sermayenin yoğunlaşması ile merkezileşmesinin ilerlediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, özel işletmeler arasındaki eşitsizlik büyümüştür (Tablo 5).

Tablo 5. Küçük İşletmelerin Türkiye İmalat Sanayisi İçindeki Yeri (%)

	1950	**1963**
İstihdam	55,9	52,5
Çıktı	27,6	24,7
Katma Değer	26,4	20,0
Ücret ve Maaşlar	21,5	14,1

Kaynak: Korum, *age.,* 1975, s. 5, Tablo 1.

"Küçük" işletmelerin katma değer ve ücretler içindeki payının, istihdamdaki payına oranla daha hızlı düşmesi, "küçük" ve "büyük" işletmeler arasındaki verimlilik ve ücret düzeyi farkının "büyük" işletmeler lehine arttığını göstermektedir.

41 Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı; Birinci Beş Yıl, 1963-1967*, 1963, s. 19.
42 Küçük, *age.,* s. 269-270.
43 TC Merkez Bankası, *Aylık Bülten, 1973 (1-4),* 1973, s. 33.

Kamu işletmelerinin istihdam, çıktı, katma değer ve ücretler içindeki payının azalması (Tablo 3), imalat sanayisinin giderek özelleşmesinin bir göstergesidir. İlginç olan, imalat sanayisinde ortalama kamu işletmesi ölçeğinin küçülmüş olmasıdır. Bu durum, tüketim malları üreten kamu kuruluşlarının ortalama ölçeğinin küçülmesinden kaynaklanmıştır (Tablo 4).

Konuya sektörel açıdan baktığımızda, kamu işletmelerinin tüketim ve yatırım malları üreten sektörlerdeki payı azalırken, ara mallar üreten sektörlerde artmıştır. Bunun, uygulanan "özel sektörü özendirme ve destekleme" politikalarının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Genişleyen iç pazarın ve ithalattaki tıkanıklıklar nedeniyle başvurulan ithal ikamesinin kârlı kıldığı alanlar özel kesime bırakılırken, kamu kesimi gittikçe artan ölçüde, niteliği gereği ileri teknoloji ve büyük ölçek gerektiren ve diğer sektörlere girdi sağlayan ara malları üretimini üstlenmiştir.

Ortalama özel "büyük" işletme ölçeği dönem boyunca yüzde 63 artarak 40 kişiden 65 kişiye çıkmıştır. Bu büyüme eğilimi özellikle yatırım malları kesiminde çok hızlıdır. Kamu işyerlerinin göreli büyüklüğünün ara malları dışında büyük düşüş göstermesi bu gelişmenin bir başka göstergesidir (Tablo 6). Bu olgular da sermayenin yoğunlaşmasının hız kazandığını göstermektedir.

Tablo 6. Kamu Kesiminde Göreli İşyeri Büyüklüğü (Katma Değer/İşyeri) (Özel Kesim Ortalaması=l)

	1950	1963
Tüketim Mallan	42	13
Aramalları	13	15
Yatırım Malları	23	9
İmalat Sanayisi	30	13

Kaynak: Korum, *age.,* 1975, s. 19, Tablo 9.

1950-1963 arasında imalat sanayisi genelinde kamu işletmelerinin verimliliği özele göre daha yavaş artmıştır (Tablo 4). Ama bu bakımdan sektörler arasında farklılıklar gözlenmektedir. Devletin ara mallarına verdiği önem ve bu alanda kurulan büyük ölçekli işletmelere bağlı olarak, bu kesimde kamu işletmelerinin verimlilik artışı özele göre daha hızlı olmuş ve kamu işletmelerinin verimliliği özel işletmelerden yüksek olmuştur. Yatırım malları üretiminde ise, kamunun verimlilik artışı özeli geçtiği halde, verimlilik düzeyi açısından kamu özelin gerisindedir. Kamu kesimi ile özel kesimdeki verimlilik farklılıklarının kamu kesimi lehine olan ölçek farklılıklarını yansıtmaması, daha önce de belirtildiği gibi, kamu işletmelerinin ürettiği malların nitelikleri ve bu mallara ilişkin fiyat politikalarıyla açıklanabilir.

Tablo 7. 1963 Sanayi Sayımı ve Anketine Göre İmalat Sanayisinin Yapısı (%)

	İşyerleri		İstihdam		Katma Değer	
	Sayım	Anket	Sayım	Anket	Sayım	Anket
Tüketim Malları	52,8	59,3	56,8	60,2	50,8	52,0
Aramalları	19,1	26,9	24,2	24,3	32,2	33,3
Yatırım Malları	28,1	13,8	19,0	15,5	17,0	14,7
İmalat Sanayisi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, *age.*, 1973, s. 216-229; DİE, a*ge.*, 1974, s. 236.

Tablo 2 ve 7 birlikte incelendiğinde, 1950-1963 döneminde imalat sanayisinin sektörel yapısında belirli bir değişikliğin gerçekleştiği görülüyor. Bu kendisini, çalışanlar ve katma değer içinde tüketim mallarının payı azalırken, ara ve yatırım malları payının artmasında gösteriyor. Gene de, egemen olan tüketim malları üretimidir. Hem tüketim hem de ara malları kesimleri için, yalnız "büyük" işyerlerini kapsayan anket sonuçlarına göre bulunan paylar, sayım verilerinden bulunan paylara oranla daha yüksektir. Yatırım mallarında ise durum bunun tam tersidir. Bu da, sermayenin yoğunlaşma olgusunun ilk iki kesimde daha ileri düzeyde olduğunu gösterir. Ara malı üreten işletmelerin "büyük" işletme sayısı içindeki oranının azalmasına karşılık, çalışanlar ve katma değer içindeki payının artması, söz konusu olgunun bu kesimde en hızlı olduğunun göstergesidir. (Yalnız özel "büyük" işyerleri alındığında, bu olgunun en hızlı ilerlediği kesim yatırım malları üretimidir.) Kamu kesiminin bu dönemde ara malları üretimine kayması ile bu kesimdeki ortalama işletme ölçeğinin büyümesi yakından ilişkilidir.

Yalnız özel "büyük" imalat sanayisi ele alındığında, tüketim ve ara mallarının payı azalırken, yatırım mallarının payı yaklaşık dört katına çıkmıştır. Bu gelişmeye karşın, tüketim malları üretimi hâlâ baskındır. Özel kesimde üretilen yatırım mallarının büyük ölçüde dayanıklı tüketim malları olduğu dikkate alındığında, özellikle 1950'lerin ikinci yarısında dış ticaret alanında görülen tıkanma ile özel sektör içinde yatırım malları üretiminin ağırlığının artması arasındaki ilişki daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 8. Özel Büyük İmalat Sanayisinin Sektörel Yapısı* (%)

	1950	1963
Tüketim Malları	63,6	52,2
Aramalları	31,4	28,5
Yatırım Malları	5,0	19,3
Toplam	100,0	100,0

* Özel kesim katma değeri içindeki paylarına göre.
Kaynak: Tablo 3'ten hesaplanmıştır.

Sonuç

1950'lerde sanayinin 1950 öncesine oranla önemli bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Bu gelişmenin en önemli üç özelliği, sanayinin giderek özelleşmesi, dışa bağımlılığın artması ve sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi olmuştur. Sanayinin giderek özelleşmesi, kamu kesiminin imalat sanayisi içindeki payının azalmasında somutlaşıyor. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin ulaştığı boyutların daha iyi anlaşılabilmesi içinse, bir başka veriye göz atmakta yarar var: 1963'te var olan 160.349 özel sanayi işletmesi arasında, 200'den fazla kişi çalıştıran işletmelerin sayısı 146 idi. Toplam işletmelerin binde birini bile oluşturmayan bu büyük işletmelerin özel imalat sanayisi çıktısı içindeki payı yüzde 25,5, katma değeri içindeki payı ise yüzde 35'ti ve bu işletmeler toplam girdilerin yüzde 22'sini kullanıyor, ücretlerin yüzde 39'unu ödüyordu.[44]

---

[44] Tüzün, G. ve Tüzün, S., *Türkiye Sanayisinde Küçük Üretim*, (teksir), 1989.

1950'lerdeki dışa bağımlılık olgusu ise üç alanda çok belirgin bir biçimde gözlemlenebilir. Bir yandan, birbiri ardı sıra çıkarılan yasalarla Türkiye sanayisi yabancı sermayeye açıldı. Öte yandan, dışa açılma ithalatın serbestleştirilmesinde ve ortaya çıkan dış ticaret açıklarının ABD yardımları ve dış kredilerle karşılanmasında somutlaştı. Ama hızla büyüyen açığın getirdiği güçlükler dış ticaretin yeniden denetim altına alınmasına yol açtı. Gerek dönemin ilk yarısındaki serbestlik, gerek ikinci yarısındaki kısıtlamalar, sanayileşmenin yönünü ve niteliğini belirlemede önemli rol oynadı. Ayrıca, dış ticaret açıklarını finanse etmek için alınan ve sürekli artan dış borçlar da dışa bağımlılığı pekiştiren etkenlerden biri oldu.